

YUXARI SINIF ŞAGİRD LƏRİNİN PEŞƏ ÖZÜNÜTƏYİNİNƏ PEDAQOJİ RƏHBƏRLİK

Müseyib İlyasov,

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kafedra müdürü,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
e-mail: museybilyas@gmail.com*

UOT: 37

Xülasə. *Peşə-ixtisas seçimi qarşısında qalan təhsilalanların gələcək həyat yollarının düzgün müəyyənləşdirilməsində, onların peşə özünütəyininə səmərəli pedaqoji rəhbərliyin olması olduqca vacibdir. Pedaqoji rəhbərlik bu prosesə mümkün ola biləcək səhvlərin vaxtında qarşısının alınması, çətinlik qarşısında olanlara pedaqoji dəstəyin göstərilməsi və peşəyönümü probleminin elmi şəkildə həlli üçün olduqca səmərəli təsirə malikdir.*

Peşə özünütəyininə pedaqoji rəhbərlik – müəllimlər, sinif rəhbərləri və məktəb psixoloqunun fəaliyyətində mühüm yer tutmalıdır. Bu, həm təhsilalanların öz bacarıq və qabiliyyətlərini düzgün qiymətləndirə bilmələri və onlara münasib seçim etmələri, həm ölkənin kadr potensialından düzgün istifadə edilməsi, həm də rəqabətqabiliyyətli mütəxəssislərin hazırlanması imkanlarının reallaşdırılması ilə bağlıdır.

Açar sözlər: *peşəyönümü, qabiliyyət, peşə özünütəyini, rəhbərlik, amil.*

Key words: *career, skill, professional selfdetermination, guidance, factor.*

Ключевые слова: *профориентация, умение, профессиональное самоопределение, руководство, фактор.*

Respublikamızda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində innovasiya yeniliklərin olması, müasir elmi, texniki və texnoloji nailiyyətlərin tətbiq edilməsi yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına tələbatı artırır. Bu da öz növbəsində müasir məktəblilərin peşə özünütəyini kimi vacib problemi bir daha aktuallaşdırır.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (2009), “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda (2013), “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları”nda və digər bir sıra rəsmi sənədlərdə səriştəli mütəxəssis hazırlığına önəm verilməsi gələcək mütəxəssislərlə peşəyönümü işlərinin daha da dərinləşdirilməsi və onların istəkləri ilə yanaşı, ba-

carıq və qabiliyyətlərinə müvafiq peşə-ixtisas seçmələrinin təmin olunması orta təhsilin əsas vəzifələrindən biri kimi önə çəkilir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi Qaydası” (2020-ci il, 12 may) bu sahədə işlərin daha da əsaslı şəkildə təşkilini və yüksək səviyyədə həll edilməsini günümüzün vacib problemlərindən birinə çevirir. Sənəddə təhsilalanların peşə özünütəyininə dəstək göstərilməsi, karyeranın planlaşdırılması üzrə məsləhətlərin verilməsi, inkişaf yolunun seçilməsi və əmək bazarında perspektivlərin müəyyən edilməsində dəstək tədbirlərinin görülməsi sahəsində peşəyönümü xidmətinin təşkili prioritet məsələlərdən biri kimi xüsusi olaraq vurğulanır [6].

Kadr potensialının gücləndirilməsi yalnız onun sayı ilə ölçülmür. Başlıca məsələ kadrların səriştəli kadr kimi hazırlanması, öz peşə və ixtisasını yaxşı bilməsi, onu sevməsi, özünü orada görə bilməsi və ona ürəkdən bağlanmasıdır. Buna nail olunması üçün ümumi təhsil müəssisələrinin yuxarı sinif şagirdləri ilə peşəyönümü işlərinin səmərəli qurulması, təhsilalanların peşə özünüdəyini düzgün edə bilməsi və bu işlərə elmi-pedaqoji rəhbərliyin optimal metodlarla aparılmasından həlledici dərəcədə asılıdır.

Peşə özünüdəyini nə birdən-birə formalaşan, nə də asan həll olunan proses deyildir. Elə bunun nəticəsi kimi çox vaxt yeniyetmə və gənclər öz imkanlarını, potensial qabiliyyətlərini düzgün müəyyənəldirə bilmir və peşə seçimində təsadüfiliyə yol verir, ya da yalnız istəklərinə əsaslanaraq seçim edirlər. Bu da sonradan bir çox problemlərin (ixtisasdəyişmə, bir iş yerindən digərinə keçmə, işindən zövq ala bilməmək, öz üzərində işləməmək, işsizlik və s.) yaranmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan da yuxarı sinif şagirdləri ilə peşə özünüdəyini işlərinin aparılmasının idarə edilməsi, ona pedaqoji rəhbərlik göstərilməsi orta məktəb müəllimlərinin, məktəb psixoloqunun, valideynlərin diqqət yetirməli olduqları və həlli vacib olan əsas problemlərdən biri kimi məktəblərimizin qarşısında durur.

Təhsilalanlarla peşəyönümü işlərinin aparılması, onların şüurlu surətdə peşə seçməyə hazırlanması təhsil siyasətində əsas yerlərdən birini tutur. Ümumi təhsil müəssisələri təhsilalanları yalnız ali təhsil almaq üçün hazırlamır. *Məktəb şəxsiyyət formalaşdırır, vətəndaş tərbiyə edir, gənc nəslə böyük həyata hazırlayır, onlarda yüksək mənəviyyət, ləyaqət, vətəndaşlıq, vətənpərvərlik hissləri formalaşdırır, xalqını, vətəninə sevməni yurddaşlar, onu hər yerdə təmsil edə biləcək vətəndaşlar yetişdirir.* Onların peşə özünüdəyininə istiqamət verilməsi, onun düzgün idarə edilməsi də bu fəaliyyətin mühüm tərkib hissəsindən biridir. Lakin təəssüf hissi ilə demək lazım gəlir ki, bu sahədə bəzi təhsil müəssisələrinin apardıqları işlərin səviyyəsi heç də yüksək deyildir. Nəinki onların peşə özünüdəyininə rəhbərlik, hətta peşə diaqnostikası, peşələrlə tanış edilməsi, peşə məsləhətlərinin aparılması işləri də yetərli səviyyədə deyildir. Bütün bunlar bir növ təhsilalanların arzu və

istəklərinin ixtiyarına verilmiş, sanki bu sahə üzrə məktəbdə elə bir iş qalmamışdır. Yuxarı sinif şagirdləri hər hansı bir qrup üzrə imtahanlara hazırlanırlarsa, burada təqdim olunan ixtisaslardan yaqın ki, birini seçəcəklərini düşünür, peşəyönümü işlərinin əsaslı şəkildə aparılmasına ehtiyac görmürlər. Təhsilalan isə qrupda təqdim olunan ixtisaslardan hansına uyğun bal toplayırsa, həmin yerə getmək məcburiyyətində qalır. Düzdür, burada özlərinin istədikləri ixtisasları düşünənlər üstünlük təşkil edirlər, lakin ballara görə təsadüfi “seçimlər” də az deyildir. Əslində isə bunlar seçim deyildir. Bütün bunlar yuxarı sinif şagirdlərinin peşə seçimi işlərinin səviyyəsinin aşağı olmasını göstərən hallardır.

Aparadığımız tədqiqatlar göstərir ki, yuxarı sinif şagirdlərinin hər iki nəfərindən biri öz real seçimlərini əsaslandırmaqda çətinlik çəkirlər, təxminən 50%-i peşə seçimini valideynlərin və yaxınlarının arzusu ilə seçirlər. 60%-dən çoxu isə seçdikləri ixtisasın mahiyyətini, gələcək imkanlarını və bu sahədə öz hədəflərini təəvvür edə bilmirlər. Yuxarı siniflərdə olmalarına baxmayaraq, 52%-i öz seçimlərini tam reallaşdırma bilmirlər. Seçim edənlərin böyük əksəriyyəti, təxminən 73%-i həmin peşə və ixtisası sevdikləri üçün deyil, həmin ixtisasın aid olduğu qruplardakı fənləri yaxşı bildiklərinə görə bu sahəni seçirlər. Bütün bunlar da ümumi təhsil müəssisələrində təhsilalanlarla aparılan peşəyönümü işlərinin yetərinə olmadığını göstərir.

Faktlar göstərir ki, hazırda təhsil müəssisələrində təhsilalanların yalnız ¼-i burada aparılan peşəyönümü işləri ilə əhatə oluna bilirlər ki, bu da görülmə işlərin ya köhnə metodlarla aparılması, ya da məktəb psixoloqlarının təhsilalanlarla sadəcə olaraq anket sorğuları keçirmələri ilə müşayiət olunur. Bütün dediklərimiz təhsilalanlarla peşə özünüdəyini üzrə işlərin daha intensiv şəkildə və əlverişli metodlarla aparılmasını gündəmə gətirir.

Peşə özünüdəyini nədir və onun məzmununa nələr daxildir? Qeyd edək ki, bu istiqamətdə heç də az tədqiqat aparılmamışdır. Yaxın və uzaq xarici ölkələrdə, həmçinin respublikamızda da bir çox psixoloq və pedaqoqlar (L.İ.Bojoviç, İ.S.Kon, E.A.Klimov, A.V.Mudrik, V.F.Saxarov, V.D.Şadrikov, P.A.Şavir, S.N.Çistyakova, Ə.Ə.Əlizadə, R.İ.Əliyev və b.) təhsilalanların

peşə özünüdəyinin məqsədi, mahiyyəti və məzmunu haqqında tədqiqatlar aparmış, bir çox dəyərli fikirlər irəli sürmüşlər. Lakin müxtəlif tədqiqatlarda bu problemə müxtəlif yanaşmaların olduğu da özünü göstərir. Məsələn, təhsilalanların peşəyönümü üzrə bir çox tədqiqatların müəllifi E.A.Klimov bunu “Gənclərlə aparılacaq peşə məsləhətlərinin nəzəri və metodoloji cəhətdən əsaslandırılması, peşə xəritəsi bankının yaradılması” kimi, V.F.Saxarov və N.K.Stepanenkov “Məktəblilərin peşəyönümünə sistemli yanaşmanın işlənməsi” kimi, E.M.Pavlyutenkov “Peşə seçməyə təsir göstərən idraki və sosial əhəmiyyətli motivlərin öyrənilməsi” kimi, Q.P.Şevçenko “Şagirdlərin uğurlu peşə seçməyə hazırladılması prosesində mənəvi mədəniyyət elementlərinin formalaşdırılması” kimi izah edirlər. E.İ.Qolovaxa isə özünün namizədlik dissertasiyasında peşə özünüdəyini peşə və digər fəaliyyət sahələrində dəyər istiqamətləri, həyat məqsədləri və planlarının qarşılıqlı əlaqəsində formalaşan insanın həyat perspektivi kimi xarakterizə edir [7]. T.Q.Roqaçeva da namizədlik dissertasiyasında göstərir ki, peşə özünüdəyini bir şəxsin müstəqil peşə fəaliyyətinə hazırlıq əldə etdiyi və onun subyektinə çevrildiyi “istəyirəm – edə bilərəm, bacarıram – tələb olunur” prinsipi şüuru və korrelyasiya əsasında sosiallaşma mərhələsidir. Bu proses insanın özü haqqında, peşə maraqları və peşə baxımından əhəmiyyətli keyfiyyətləri haqqında fikirlərinə əsaslanan daxili determinizmə malikdir [9].

Deyənləri nəzərə alsaq qeyd etmək olar ki, **peşə özünüdəyini – peşə seçən yeniyetmə və gəncin peşə və ixtisas yolunun mahiyyətini düzgün dərk etməklə, seçimini özünün peşə marağı, qabiliyyət və bacarığını nəzərə almaqla, bunların sintezinə nail olmaqla dəqiq təyin edə bilməsidir.** Bu prosesin nəticəsi şəxsiyyətin peşə və həyat yolu seçiminə əqli və mənəvi hazırlığını təmin edən biliklərin, bacarıqların, motivlərin, dəyərlərin, peşə borcu və məsuliyyəti haqqında təəvvürlərin hansı səviyyədə formalaşmasında öz ifadəsini tapır. Peşə özünüdəyininin formalaşması şəxsiyyətin inkişafının elə bir mərhələsidir ki, o şəxsiyyəti daha da kamilləşdirir və özünün bir sıra keyfiyyətlərini – “Mən”ini dərk etməsinə səbəb olur.

Öz “Mən”ini dərk edən hər bir gənc, ye-

niyetmə özünün mənəvi və fiziki gücünü, bacarığını, bilik səviyyəsini düzgün dərk etməklə özünü gələcəyə hazırlayır. O, təkcə “*Kim olmalı?*” – sualına deyil, həm də “*Necə olmalı?*” – sualına da cavab verməyə çalışır. Özünün psixi, fizioloji imkanlarına nəzər yetirir, seçmək istədiyi peşənin tələbləri ilə özünün imkanlarını müqayisə edir və ona necə yiyələnmək haqqında düşünür. Belə “*özünənəzər*” və “*özünüdəyini*” şəxsiyyətin seçəcəyi peşəyə, ixtisasa münasibətinin bir sıra tərəflərini üzə çıxarır və peşə özünüdəyini şagird şəxsiyyətinin inkişaf səviyyəsinin, peşəyönümünün və peşə özünüdəyinin ayrılmaz bir hissəsi kimi çıxış edir. Ona görə də təhsilalanların peşə özünüdəyini düzgün həll edə bilməsi, özünün imkanlarını bu peşənin tələblərinə uyğunlaşdırmağa səbəb olacaq və bu sahədə uğur əldə edə biləcəyinə inamı artacaqdır. Bu inam isə onda maraq göstərdiyi peşənin tələblərinə nə dərəcədə cavab verə biləcəyini aydın dərk etməsinə səbəb olacaq, özünü seçdiyi peşəyə hazırlaya biləcəkdir. Amerika psixoloqu A.Maslounun qeyd etdiyi, “öz potensialını artırmaq tələbatları kimi təzahür edən özünüaktuallaşdırma tələbatları meydana çıxacaq ki, bu da yuxarı sinif şagirdinin özünü ifadə etməsinə gətirib çıxaracaqdır” [8].

Təhsilalanlar xüsusən yeniyetməlik dövründə özünüifadəyə daha çox meyillənir və xüsusilə daha çox dəbdə olan, yaxud da gələcək karyera imkanları geniş olan peşə və ixtisaslara maraq göstərilir. Yuxarı siniflərə keçdikcə onlar öz qüvvə və bacarıqlarını daha dəqiq qiymətləndirməyə çalışır və qarşılarına qoyduqları məqsədə uyğun özlərini ifadə etmək üçün imkanlarını genişləndirməyə daha çox səy göstərilir. Onlarda formalaşmış özünüdərk bacarıqları özünüifadə imkanlarının genişləndirilməsinə təsir göstərir ki, bu da peşəyönümü işinin düşünülmüş şəkildə həll edilməsinə əsaslı zəmin yaradır. Lakin çox zaman özünüdəyini prosesi heç də səmərəli şəkildə getmir, alınan nəticə ya bacarıq və qabiliyyətlərlə uzlaşmır, ya da seçim təsadüfi xarakterə malik olur. Ona görə də bu prosesin daha elmi, daha obyektiv getməsi, ona düzgün istiqamət verilməsi, pedaqoji rəhbərliyin səmərəli olması ilə sıx surətdə bağlıdır.

Təcrübə göstərir ki, yuxarı sinif şagirdlərinin peşə özünüdəyini onların maraqlarının həm öz

bacarıq və qabiliyyətləri ilə uzlaşmasını nəzərə almaqla, yəni “*istəyirəm – edə bilərəm, bacarıram – lazımdır*” prinsipini gözləməklə, həm də bunlarsız sadəcə olaraq marağa görə və ya bir neçə fənni yaxşı bidiklərinə görə reallaşa bilir. Ona görə də təhsilalanların peşə özünütəyininə pedaqoji rəhbərlik zamanı bunların nəzərə alınması, xüsusən ikincilərlə daha ciddi işlərin aparılmasına düzgün yanaşmaq lazım gəlir. Burada müasir cəmiyyətin obyektiv ehtiyacları, regionun peşə-ixtisas tələbatı, peşə və ixtisasın gələcək perspektiv inkişaf istiqamətləri də nəzərdən qaçırılmamalıdır. “Gənclərdə müxtəlif peşə seçimi ilə bağlı real baxışların formalaşması üçün onlar əmək bazarı barədə məlumatlı olmalıdırlar. Bunu təmin etmək məqsədi ilə onlar müəyyən vaxtı iş yerlərində keçirməlidirlər. Hərçənd ki, bir çox hallarda iş-əsaslı təhsil gənclər və onların valideynləri tərəfindən lazımi səviyyədə qiymətləndirilmir və onlar ali təhsilə üstünlük verirlər. Bu da öz növbəsində, təhsil müəssisələrində aparılan peşəyönümü işində əmək bazarının tələbləri haqqında dəqiq məlumatın verilməsində çətinliklər yaradır. Bundan başqa, xarici amillər (məsələn, ailə və sosial mənsə) və daxili faktorlar (dərkətmə bacarığı, meyillər, özünüqiymətləndirmə) gənclərin peşə seçimi prosesinə təsir göstərir. Bunların hamısı şəxsin meyil və bacarıqlarını nəzərə almaqla, peşəyönümü üzrə mütəxəssislərə təhsilalanlar üçün bərabər imkanların yaradılmasında, əmək bazarının tələblərinə uyğun peşə seçimində məktəblilərə dəstək göstərilməsində çətinliklər yaradır” [4, s. 31-32].

Peşə özünütəyini şəxsiyyətin özünüdərk bacarıqları ilə sıx bağlıdır. Bu, özündə olan müsbət və mənfi cəhətləri aydın görə bilmək, özünün nəyə qabil olduğunu, bacarıq və qabiliyyətinin, biliyinin səviyyəsini düzgün qiymətləndirə bilmək və seçmək, istədiyi peşə və ixtisas üzrə özünü təkmilləşdirmək istiqamətində fəaliyyət göstərməkdir.

Peşə özünütəyini insanın sosial inkişafının ən əhəmiyyətli komponentlərindən biridir. Bunun formalaşması peşə seçiminin mahiyyətinin dərk, bu istiqamətdə bilik, bacarıq və vərdislərin qazanılması yönündə fəaliyyət, seçilmiş peşədə özünü görə bilmək səviyyəsi, özünün və seçdiyi peşənin sosial statusu və potensialının proq-

nozlaşdırılması kimi məsələlərlə xarakterizə olunur ki, bu da şəxsiyyətin sosial inkişafının təzahürü kimi özünü göstərir.

Yuxarı sinif şagirdlərinin peşə özünütəyininə bir sıra meyillər özünü göstərir. Bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Orta məktəb məzunlarının əksəriyyətinin ali təhsil almaq arzusu. Müşahidə və tədqiqatlar göstərir ki, hazırda orta məktəbi bitirən məzunların demək olar ki, 90%-i ali təhsil almaq arzusundadırlar. Bunlar da bir neçə amillə xarakterizə olunur:

– ali təhsilin nüfuzunun yüksək olması və cəmiyyətimizdə ali təhsilə mühüm dəyər kimi yanaşılması;

– gələcəkdə işlə təmin olunmaqda ali təhsilin daha etibarlı olması;

– gənclərin karyera hədəflərinin reallaşdırma bilmələri üçün ali təhsilin imkanlarının geniş olması;

– milli xüsusiyyətlər; bəzi peşə və ixtisaslar üzrə stereotiplərin mövcudluğu (məsələn, qadın üçün ən yaxşı peşənin müəllim və həkim peşəsi olması, mühəndis, kənd təsərrüfatı sahələri üzrə ixtisasların kişi işi olması və s.);

– daha çox qazanc əldə etmək üçün ali təhsilin daha perspektivli olması (burada özünü güclü şəkildə göstərən belə bir hal var: *elə ali məktəb və ixtisas seçmək lazımdır ki, buradakı ixtisaslar daha çox gəlir gətirə bilsin*);

– ailə ənənələrinə sadiqlik, nəslin peşə ənənələrinin davam etdirilməsi meylə və s.

2. Yuxarı sinif şagirdlərinin peşə planlarında tez-tez dəyişikliklərin olması. Bu da xüsusən əmək bazarının dəyişən tələbatı ilə xarakterizə olunur. Yeni əmək və peşə sahələri yarandıqca bəzi təhsilalanlar onlara meyillənir və peşə planlarında dəyişkənlik etmək arzusunda olurlar.

3. Məzun olduqdan sonra daha tez iş tapmaq arzusu. Müşahidələrimiz göstərir ki, yuxarı sinif şagirdlərinin bir qismi, məhz bu amilə əsaslanaraq elə peşə və ixtisasları seçməyi planlaşdırmağa çalışırlar ki, məzun olduqdan sonra onlar üçün iş tapmaq və işləmək daha asan olsun.

Peşəyönümü işinin uğurla nəticələnməsində təhsilalanları peşə özünütəyininə pedaqoji rəhbərliyin düzgün təşkili və aparılması az rol oynamır.

Bu zaman müəllimlərin, məktəb psixoloqunun yardımı və dəstəyi təhsilalanların öz qüvvə və bacarıqlarını real qiymətləndirməyə səbəb olur ki, bu da seçimin etibarlılığını bir növ təmin etmiş olur. Lakin bu zaman bir sıra çətinliklərin olduğu da nəzərdən qaçırılmamalıdır. Bunlar əsasən aşağıdakı amillərlə xarakterizə olunur:

– *hələ seçimlərini etməmiş təhsilalanların bir neçə seçim qarşısında qalması və gələcək peşə planını dəqiq müəyyənləşdirə bilməməsi;*

– *uşaqlarla valideynlərinin arzu və istəklərinin üst-üstə düşməməsi və bəzən də valideynlərin övladlarını hansısa bir peşədə görmək istədiklərinə övladlarının istəklərinə qarşı gətməsi;*

– *təhsilalanların peşə planlarının qurulmasında öz qüvvə və bacarıqlarını düzgün qiymətləndirə bilməməsi;*

– *təhsilalanların peşələr aləmi haqqında məlumatlarının yetərsiz olması ilə müstəqil bir peşənin seçilməsi arasında tərəddüdlərin olması;*

– *regionun peşə və ixtisas tələbatının dəyişkən olması;*

– *müəyyən peşə və ixtisaslar üzrə karyera imkanları haqqında məlumatların azlığı;*

– *məktəbdə təhsilalanların peşəyönümünə rəhbərliyin zəif olması və bu sahədə işlərin aparılmaması və s.*

Bütün bunlar yuxarı sinif şagirdlərinin peşə özünütəyininin düzgün, elmi əsaslarla həll edilməsini, gələcək peşə-ixtisas seçiminin onların arzu və meylinə, bacarıq və qabiliyyətlərinə, həmçinin əmək bazarının artan tələbatına uyğun reallaşdırılmasını çətinləşdirir və peşə-ixtisas seçimini məhdud çərçivəyə salır. Bu da sonradan bir sıra problemlərin (ixtisas dəyişmək, ixtisası üzrə işləməmək, seçdiyi peşəyə ürəkdən bağlana bilməmək, özünü qınamaq, müvəffəqiyyətsizlik və s.) yaranmasına gətirib çıxarır. Nəticədə bunların baş verməməsi üçün məktəbdə aparılan peşəyönümü işlərində bu amilləri nəzərə almaq və təhsilalanların peşə özünütəyininə pedaqoji rəhbərlik zamanı, ilk növbədə, onların aradan qaldırılmasına nail olmaq vacibdir. Bu zaman aşağıdakı şərtlərin nəzərə alınmasını zəruri hesab edirik:

1. Təhsilalan öz qüvvə və bacarıqlarını düzgün qiymətləndirə bilirmi, onun marağı və qabiliyyətləri nəyədir və nəyi bacara bilir?

2. Gələcək peşə və ixtisası ilə bağlı seçimini

nəyə əsaslanaraq etmişdir?

3. Təhsilalanın seçimi ilə valideynlərin seçimi arasında oxşarlıq və ya fərq varmı?

4. Təhsilalan özünə kənardan baxaraq qüvvə və bacarığını, istəyi ilə bacarıq qabiliyyətinin uyğun olub-olmamasının fərqi varmı?

5. Təhsilalanın istədiyi peşəni seçməyə, mane olan çətinlikləri görməyə və aradan qaldırmağa münasibəti necədir?

6. Təhsilalanın seçəcəyi və ya seçdiyi peşə və əmək sahəsi haqqında məlumatlarının genişlik, dərinlik, düzgünlük səviyyəsi qanəedicidirmi?

7. Peşənin tələb etdiyi psixoloji, fizioloji və mənəvi tələblərin nələrdən ibarət olduğunu təhsilalan nə səviyyədə bilir?

8. İstədiyi sahəyə yiyələnə bilmədiyi təqdirdə təhsilalanın alternativ variantı varmı və varsa bu nədən ibarətdir? və s.

Tədqiqatlarımız göstərir ki, bu məsələlərin müsbət cavablandırılması istiqamətində aparılan işlər təhsilalanların peşə-ixtisas seçiminin səbəblərini daha da çoxaldır və onlar məhz nə üçün başqasını deyil, bu peşəni seçdiklərini geniş təfərrüatı ilə əsaslandırma bilirlər. Bu da onların seçimini konkretləşdirir, gələcək həyat yollarını düzgün müəyyənləşdirməyə və seçimin düşünlümlü olmasına bilavasitə səbəb olur.

Təhsilalanın peşə özünütəyininə pedaqoji rəhbərlikdə diqqət yetirilməsi vacib olan bu kimi məsələlər onların iddia səviyyələrini aydınlaşdırmaq baxımından olduqca faydalıdır. Bu istiqamətlər üzrə əldə edilən məlumat və materiallar təhsilalanın peşə özünütəyininə daha elmi, daha məzmunlu şəkildə rəhbərlik etmək üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllim, məktəb psixoloqu, sinif rəhbəri təhsilalanın iddia səviyyələrinin düzgünlüyünü, onların bu istiqamətdə nə dərəcədə inamlı olduğunu yəqin etdikdən sonra onların tərbiyə və inkişaf etdirilməsinə xüsusi qayğı ilə yanaşmalıdırlar.

Pedagoji rəhbərliyin düzgün təşkili üçün, həmçinin xarici təcrübədən istifadə etməklə təhsilalanlarla xüsusi işlər aparmaq tələb olunur. Məsələn, ABŞ məktəblərində bu sahədə xüsusi “qaydens” xidməti yaradılmışdır [2, s. 45-53]. Almaniyada “ümumtəhsil məktəblərinin sekizinci tədris ilindən başlayaraq, uzunmüddətli, sistemlik cəhətdən peşəyönümü məsləhəti sahəsi ilə bağlı qismən icbari, qismən də sərbəst

seçim əsasında icra olunan tədbir və fəaliyyətin məcmusu” olan sistem hazırlanmışdır [4, s. 37-38]. Yaponiyada işə təhsilalanın seçdiyi ixtisas üçün lazım olan mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılması prosesini də özündə birləşdirən metodika (Fukuyama tərəfindən yaradılan metodika) geniş yayılmışdır.

Nəticə. Beləliklə, yuxarı sinif şagirdlərinin peşə özünüdərinin müvəffəqiyyətlə həll edilməsi təkcə gəncin həyatda öz yerini düzgün tapması ilə deyil, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsiri ilə də xarakterizə olunur. Eyni zamanda peşə seçimi onun həyatın axarına buraxılması deyil, məqsədyönlü şəkildə aparılan işlərin idarə olunması və bu işlərə pedaqoji rəhbərliyin düzgün təşkilinin ifadəsi kimi özünü göstərir. Nəticədə gənclərin seçdiyi peşə və ixtisas onların marağını, bacarıq və qabiliyyətlərini ifadə etməklə onlarda fərəh, sevinc, işindən zövq alma, daha yaxşı işləməyə, özünü inkişaf etdirməyə, karyera və uğurlar əldə etməyə, üzərlərində çalışmağa daha çox maraq göstərirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlizadə Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı, Ozan, 1998.
2. İlyasov M. Şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması. Monoqrafiya. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2009.
3. İlyasov M. Peşə, ixtisas seçimi (yeniyetmə və gənclər üçün elmi-metodik vəsait). Bakı, ADPU, 2015.
4. Peşəyönümü məsləhətləri üzrə təlim. Nəzəri əsaslar və təlim materialları (Müəlliflər: Thomas Werner Schröder, Sven Schulte). Bakı, 2018.
5. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, “Hüquq” nəşriyyatı, 2010.
6. “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi Qaydası”. Bakı, 2020.
7. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи: автореф. д-ра философ, наук. Киев, 1989-34 с.
8. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. пер. с англ. М., Смысл, 1999.
9. Рогачева Т.В. Профессиональное самоопределение личности как социальная проблема: автореф. дис. канд. философ, наук. Свердловск, 1991, 23 с.

M.Ilyasov

Pedagogical guidance for professional self-determination of high school students

Abstract

It is very important to have effective pedagogical guidance for the professional self-determination of senior students who are faced with the choice of profession, specialty in order to correctly determine their future careers. In this process, pedagogical management has a very effective impact on the timely prevention of possible mistakes, the provision of pedagogical support to those in need and the scientific solution to the problems in vocational guidance.

Pedagogical guidance for professional self-determination should play an important role in the activities of teachers, class teachers, school psychologists. This is due to the fact that students can properly assess their skills and abilities and make appropriate choices, as well as the country's human resources are properly exploited and it realizes opportunities to train competitive professionals.

М.Ильясов

Педагогическое руководство по профессиональному самоопределению старшеклассников

Аннотация

Очень важно иметь эффективное педагогическое руководство для профессионального самоопределения старшеклассников, которые сталкиваются с выбором профессии, специальности, чтобы правильно определить свою дальнейшую карьеру. При этом педагогическая ориентация очень эффективно влияет на своевременное предупреждение возможных ошибок, оказание педагогической поддержки нуждающимся и научное решение проблемы профориентации.

Педагогические ориентиры для профессионального самоопределения должны играть важную роль в деятельности учителей, классных руководителей, школьных психологов. Это связано с тем, что школьники могут правильно оценить свои навыки и способности и сделать соответствующий выбор, а также правильно использовать человеческие ресурсы страны, а также реализовать возможности для подготовки конкурентоспособных профессионалов.